

Recenzia

Trnka A, Grim T. (eds.) 2014: Ornitologická príručka. Slovenská ornitologická spoločnosť/BirdLife Slovensko, Bratislava.

300 strán, 92 obrázkov (farebné a čiernobiele foto), grafy, tabuľky, mapky, ISBN 978-80-89526-13-0, viazané, formát 17,3 × 24,1 cm, náklad 2000 výtlačkov, cena neudaná

Prílohy na CD:

Matoušek B. 2014: Ornitologická bibliografia Slovenska. Slovenská ornitologická spoločnosť/BirdLife Slovensko, Bratislava.

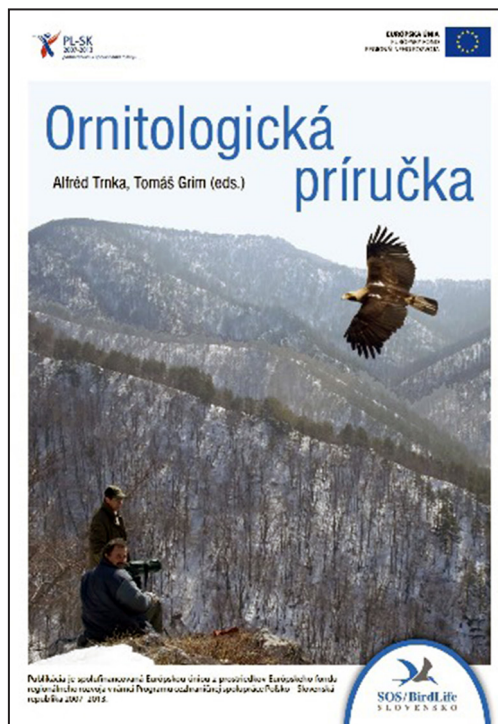
584 strán

Matoušek B., Schmidt W. 2014: Pôvod a význam vedeckých mien vtákov. Slovenská ornitologická spoločnosť/BirdLife Slovensko, Bratislava.

2. doplnené a prepracované vydanie, 684 strán

„Čo je to ornitológia?“ – touto otázkou začína priekopnícke dielo v slovenskej ornitologickej bibliografii, ktoré sa na svetlo sveta dostáva pod prostým, no výstižným názvom „Ornitologická príručka“. Pojem „ornitológia“ je tu ponímaný ako „veda o vtákoch“, a tak už na začiatku si môžeme položiť zásadnú otázku, či je táto kniha určená iba vedcom z oblasti skúmania vtákov. Myslím si, že toto v prípade tejto príručky vôbec neplatí. Primárne je síce určená pre znalcov vtákov, začiatočníkov aj pokročilých, profesionálnych alebo amatérskych, no okruh záujemcov o vtáctvo je ďaleko širší. Patria sem aj ostatní výskumníci a pozorovatelia vtákov (vtáčkari, birdwatcheri), ďalej chovatelia vtákov, sokoliari, fotografi vtákov, poľovníci a v konečnom dôsledku aj tí, ktorí pôsobia v oblasti ekovýchovy, či už vyvesovaním búdok, prikrmovaním vtáctva, prednáškami na školách atď. Najšť špecifické hranice medzi tak široko koncipovanými skupinami je prakticky nemožné, pretože u mnohých ľudí sa vývoj záujmu o vtáky kumuluje do viacerých oblastí. Spoločným menovateľom pre všetkých je tu bezprostredný kontakt so živou prírodou, snaha o pochopenie prírodných zákonitostí a v aplikovanej forme aj snaha o ochranu biosféry. Nechcem sa tu zapájať do polemík na tému podstaty „amatérska“ verzus „profesionálna“ ornitológia, asi najrozumnejšie je, keď stoja paralelne, a nie proti sebe, ako to ostatne konštatujú autori knihy.

„Ornitologická príručka“ je v podstate prvé dielo svojho druhu v slovenských reáliách, i keď staršia generácia ornitológov si iste veľmi dobre a s nostalgiou spomína na rovnomennú príručku z pera známeho východočeského ornitológa Františka Obhlídala z čias Československa

(Obhlídala 1977). Dá sa povedať, že práve toto dielko motivovalo tvorcov „Ornitologickej príručky“, a vďaka možnostiam financovania zo zdrojov Európskej únie bolo možné túto myšlienku aj úspešne zrealizovať. Od myšlienky k jej realizácii býva však zvyčajne dlhá a trnitá cesta, preto tvorcom patrí poďakovanie za to, že dnes máme k dispozícii

jednoznačne modernejšiu a ešte podrobnejšiu príručku, než bola tá zo 70-tych rokov minulého storočia. Úlohy editorov príručky sa zhostili dvaja erudovaní ornitológovia z akademického prostredia. Alfréd Trnka pôsobí na Trnavskej univerzite a Tomáš Grim, hoci pôvodom od Trenčína, je etablovaný na Univerzite Palackého v Olomouci v Českej republike. Oba sú profesionálni ornitológovia s množstvom odborných prác na svojich kontaktoch, ale sú tiež zanietení vtáčkári venujúci vtákovi veľa svojho voľného času. Texty knihy napísal kolektív siedmich ornitológov (vrátane editorov) z profesionálnej akademickej a ochrannárskej sféry, no na tvorbe knihy sa samozrejme podieľal celý rad spolupracovníkov.

Vymedzením pojmu ornitológia, jeho históriou a súčasnosťou, a pokusom o definovanie rozdielov rôznych foriem ornitológie sa zaoberá prvá z 12 kapitol recenzovanej knihy. Ďalších 5 kapitol sa zaberá súčasnými poznatkami z oblasti pôvodu a vývoja vtákov, ich systematického členenia, ako aj ich biológiu a etológiu. Ide o syntézu poznatkov publikovaných v relevantnej literatúre. Prináša záujemcom možnosť oboznámiť sa s aktuálnym vývojom v oblasti fylogény vtákov a dosahom na často revolučné zmeny v ich systematike. Zosumarizované sú tiež poznatky z oblasti zoogeografie vtákov, to znamená o ich historickom i súčasnom rozšírení na Zemi. Načrtnuté sú tiež princípy biogeografie vtákov, ktoré sú tak podstatné pre pochopenie dôvodov, prečo je zloženie lokálnej avifauny natoľko dynamickou záležitosťou. Schopnosť vtákov prispôbiť sa novým, meniacim sa životným podmienkam nám osvetľuje kapitola o adaptácii vtákov, v dôsledku ktorej je vtáčí svet tak nesmierne pestrý. Prehľadom poznatkov o bionómii vtáctva sa postupne dostávame na pôdu blízku praktickej (inak povedané aplikovanej) ornitológie. Jej obsahom je vyhľadávanie hniezd vtákov, skúmanie ich obsahu, umiestnenia, rozmnožovacej stratégie a ďalších aspektov. Špecializácia oboch editorov na hniezdny parazitizmus sa odráža v kvalitne spracovanej kapitole o tejto jedinečnej reprodukčnej stratégii niektorých skupín vtáctva. Druhým praktickým aspektom, o ktorom kniha pojednáva, sú poznatky o migračných systémoch vtákov. Mnoho súčasných ornitológov sa venuje krúžkovaniu, čo je jedna z metód na získavanie údajov o migrácii vtákov a „Ornitológická príručka“ v tomto smere záujemcov o bližšie informácie odkazuje na knihu „Príručka pre krúžkovateľa“ (Olekšák & Galffyová 2012). Na druhej strane je otázne, koľkých praktických ornitológov bude zaujímať prezentácia jednej z nasledujúcich kapitol týkajúcej sa výskumu etológie a behaviorálnej ekológie vtákov. Text podávaný formou

„proximátneho a ultimátneho vysvetlenia princípov“ síce odráža aktuálny stav tohto odvetvia vedy, ale jeho obsah môžu absorbovať skôr špecialisti orientovaní v množstve odbornej terminológii, a tých je medzi potenciálnymi užívateľmi absolútna menšina. Paradoxne práve z tohto dôvodu vidíme šancu vygenerovať viac záujmu o túto oblasť medzi slovenskou ornitológickou komunitou. Kapitola 7 je už úvodom k samotným základom k vedeckej a metodologickej ornitológie. Podáva pohľad na spôsoby voľby výskumnej témy, metódach jej výskumu v teréne, štatistickom spracovaní výsledkov a ich prezentácii navonok, t.j. ich publikovanie. Dôraz sa tu kladie predovšetkým na popis súčasných metodík výskumu biológie vtákov, ktoré vďaka búrlivému rozvoju informačných technológií pokročili o obrovský krok dopredu v porovnaní s klasickými metódami z minulosti. Veľa ornitológov sa pravidelne zúčastňuje rôznych ornitológických konferencií, kde sú prezentované dielčie výsledky práve takých výskumov, o ktorých sa pojednáva v tejto knihe, preto mnohým z nich môže táto kapitola poslúžiť ako prepojenie medzi teóriou a praxou. Hoci ide o dôležitú súčasť ornitológie, nemožno sa ubrániť dojmu, že cca 50 strán textu venovanému problematike písania vedeckých prác je v porovnaní so skromnejšou prezentáciou iných kapitol mierne nevyvážený prístup.

Azda najviac bude bežného ornitológa či vtáčkara zaujímať kapitola 8 venovaná práci ornitológa v teréne. Na cca 40 stranách ponúka čitateľovi možnosť zorientovať sa pri voľbe ďalekohľadu, používaní určovacích príručiek v teréne, technických zariadení na prehrávanie vtáčích hlasov atď. Toto všetko nám pomáha vysporiadať sa s problémami správneho určenia pozorovaného druhu vtáka. Metodicky nám príručka odporúča ako viesť ornitológický zápisník a ako archivovať údaje získané z terénu. Osobne túto kapitolu považujem za jednu z kľúčových v celej príručke. Na súvislosti s dokumentáciou výsledkov terénnych výskumov priamo nadväzuje ďalšia kapitola knihy, ktorá sa venuje fotografovaniu vtákov. Aj táto často kontroverzne vnímaná téma je veľmi dôležitá z hľadiska praktickej ornitológie. Tento spôsob dokumentácie výskytu vzácnejších vtákov absolútne zásadne nahradil niekdajšie bežné metódy typu strieľania vtákov pre múzejné zbierky a z pohľadu ochrany vtákov predstavuje teda výrazný krok dopredu. Na druhej strane, vzhľadom na relatívnu dostupnosť techniky narastá vo svete počet fotografov vtákov. Pri prirodzenej snahe získať v teréne „svoje“ fotografie sa stáva, že fotograf prekročí isté etické kritériá a môže vážnym spôsobom vtáky ohroziť. Týka sa to hlavne fotografovania pri hniezdach, kde sú vtáky najviac citlivé na vyrušovanie. Treba si uvedomiť,

že dnes, keď je nafotografované už takmer všetko (aspoň v európskych pomeroch), nemá zmysel za každú cenu riskovať prípadné poškodzovanie vtákov len pre pocit, že sme získali „vlastné“ zbery istých druhov. Väčší zmysel má naopak dokumentácia vzácných výskytov napr. tiahnucích vtákov priamo v prírode. Napr. digiskopia, alebo digitálne kamery nám dnes umožňujú zdokumentovať mnohé vzácne výskyt vtákov bez priameho kontaktu s nimi, pravdaže pri dodržaní zásady nestresovať vtáky na miestach kde oddychujú a čerpajú sily na ďalšiu cestu na zimoviská. Otázka je už len potom v tom, nakoľko je účelné a rozumné niektoré pozorovania automaticky zverejňovať na rôznych verejných databázach. Aj týmto všetkým sa pochopiteľne zaoberá kapitola 9 a na ňu nadväzujúca kapitola 10 venovaná ochrane vtákov z hľadiska etiky, legislatívy a územnej ochrany.

Osobitnou súčasťou knihy sú posledné dve kapitoly. Jedna z nich prezentuje pohľad autorov na vtáky a ich význam pre ľudskú spoločnosť. Dennodenne sme všetci svedkami konfliktu záujmov človeka a potrebami vtákov. Dôsledky našich záujmov sa bohužiaľ dramaticky podieľajú na procese vymierania mnohých druhov vtákov, zvlášť tých, ktoré sa nedokázali adaptovať na rýchlo sa meniace životné prostredie. Preto má zmysel a opodstatnenie existencia veľkého množstva inštitúcií a organizácií bojujúcich za zachovanie vtáčích populácií a ich biotopov. Z príručky sa dozvieme o histórii ochrany a výskumu vtáctva tak v bývalom Československu, ako aj špecificky v slovenských dejinách. Vydavateľ „Ornitologickej príručky“, Slovenská ornitologická spoločnosť/BirdLife Slovensko (SOS/BirdLife), má, ako nositeľka týchto tradícií, na poli ochrany vtákov významné miesto. Nie je to jednoduché zvlášť v dnešných časoch, kedy je ochrana prírody až niekde na druhej koľaji. Prehľad použitej a odporúčanej literatúry, ako aj register tvorí záver knihy. Z praktických príčin je prehľad literatúry rozdelený do podcelkov korešpondujúcich s členením kapitol knihy. Orientáciu v knihe uľahčuje 14-stranový zoznam vedeckých mien vtákov súbežne s použitým novým slovenským názvoslovím. V troch prílohách na úplný záver je publikovaný (1) aktuálny zoznam vtákov Slovenska so statusom ich výskytu podľa Faunistickej komisie SOS/BirdLife, (2) doba hniezdenia a odhady veľkosti hniezdnej populácie našich vtákov a (3) zoznam národných i medzinárodných ornitologických časopisov.

Vizuálnu podobu knihy výrazne oživuje niekoľko desiatok kvalitných fotografií vzťahujúcich sa k jednotlivým kapitolám. Vítané je, že ide o prezentáciu tvorby domácich fotografov, i keď len ôsmich z nich. Vďaka pracovným aktivitám druhého z editorov nájdeme v knihe okrem iných

aj fotografie vtákov žijúcich v exotických kútoch našej planéty. Mojim obľúbeným sa stal záber novozélandského endemita *Acanthisitta chloris* na str. 35.

Samostatnou prílohou knihy je CD nosič obsahujúci dve životné diela nášho popredného ornitológa Dr. Branislava Matouška. Prvé z nich, „Pôvod a význam vedeckých mien vtákov“ je v podstate výkladový slovník vtáčích mien celého sveta. Prvé vydanie tohto slovníka vyšlo v knižnej podobe v roku 2010, čitateľ sa o ňom dočíta v publikovaných recenziách v časopisoch Sylvia alebo Tichodroma (Kocian 2010, Procházka 2010). Nadmieru zásadným dielom je „Ornitologická bibliografia Slovenska“, ktoré taktiež nájdeme na pripojenom CD. Obsah a význam predkladaného diela je natoľko významný, že si vyžiada samostatnú recenziu. Ide o monumentálnu prácu pokrývajúcu históriu slovenskej ornitologickej bibliografie od najstarších čias do nedávnej súčasnosti. Najstaršou citovanou prácou sú Fuldské analýzy z roku 870 a na ďalších 580 stranách nájdeme prierez knižnej a článkovej ornitologickej bibliografie (11 122 titulov) so vzťahom ku Slovensku až do roku 1991. Cennou súčasťou bibliografie je aj druhový register, poskytujúci informáciu o tom, akými druhmi vtákov sa jednotlivé zdroje zaoberajú. Tu vidíme, že o niektoých druhoch máme v histórii iba jednu publikovanú prácu (napr. *Accipiter brevipes*), kým u iných stovky (napr. *Accipiter gentilis*). Nechýba tiež autorský register, na ktorom osobne oceňujem priradenie autorstva k prácam publikovaným pod rôznymi skratkami (akronymami). Bibliografia predstavuje výsledok nesmierne mravenčej práce, absolútne nedocenennej najmä dnešnou mladšou generáciou spoliehajúcou na internetové zdroje. Rozsah vyexcerpovaných zdrojov (často úplne zabudnutých) je pôsobivý a oceniť ho asi len tých pár bibliofilov, čo sa tejto problematike v súčasnosti venuje. Bibliografia si nenárokujúca úplnosť, napr. porovnaním náhodne vybranej vzorky mojej nepublikovanej databázy som našiel viaceré opomenuté práce, to však v žiadnom prípade hodnotu diela neznižuje. Toto dielo je zároveň holdom vzdaným práci našich predchodcov, bez ktorej by slovenská ornitológia nemohla byť tam, kde sa dnes nachádza. Je obrovská škoda, že tak významné dielo sa, zatiaľ, nepodarilo vydať aj v tlačenej podobe.

Ako hodnotiť knihu „Ornitologická príručka“? Za najdôležitejší treba považovať fakt, že vôbec vyšla. Príručka tohto typu dlhodobo absentovala nielen na Slovensku, ale aj na trhoch mnohých iných krajín. Z tohto dôvodu si dovoľím v mene všetkých nás, bežných užívateľov, opakovane poďakovať za veľmi peknú a užitočnú príručku. Poďakovanie patrí autorom, editorom, recenzentom,

manažérom projektu Poľsko-slovenskej cezhraničnej spolupráce, a v neposlednom rade výboru SOS/BirdLife, ktorá tento titul zaradila do svojej edičnej činnosti. Prezentovaná kniha, v porovnaní so spomínanou Obhlídálovou príručkou, prináša rozsiahlejší pohľad na problematiku modernej ornitológie. Na druhej strane možno namietat, že mohol byť do nej zaradený aj prehľad národných a medzinárodných aktivít na výskum a propagáciu vtákov, ako sú rôzne monitorovacie a mapovacie programy, akcie na sčítovanie hniezdných i zimujúcich vtáčích populácií, mohla sa viac priblížiť problematika výskumu fenológie vtákov atď. To sú práve akcie, do ktorých sa bežní vtáčikári najradšej zapájajú, a informácie tohto druhu by uvítali. Aj na poli ekovýchovy a propagácie existuje veľké množstvo aktivít súvisiacich najmä s praktickou ochranou vtáctva a to je ďalšia oblasť, o ktorej sa z príručky veľa nedozvieme, i keď je pravda, že táto oblasť s ornitológiou súvisí len okrajovo. Ornitológia je aj o motivácii a podpore dobrovoľníctva, napr. členskej základne SOS/BirdLife. Ďalšia vec, ktorá v knihe citeľne chýba, je cudzojazyčné resumé, ktoré by poskytlo aspoň základnú informáciu pre prípadných záujemcov spoza hraníc SR. Musíme však uznať, že priestor

príručky bol limitovaný a nemohlo sa do nej dostať úplne všetko. Zmienené výhrady nijakým spôsobom neznižujú prínos knihy, a tak vyjadrujem presvedčenie, že vydanie „Ornitologickej príručky“ sa stane významným míľnikom v slovenskej ornitologickej bibliografii.

Literatúra

- KOČIAN I. 2010: Recenzia: Mat oušek B., Schmidt W. 2010: Pôvod a význam vedeckých mien vtákov (Prekladový, výkladový a etymologický slovník vedeckých mien vtákov): Díl I. a II. — Tichodroma 22: 144–145.
- OBHLÍDAL F. 1977: Ornitologická příručka. — Státní zemědělské nakladatelství, Praha.
- OLEKŠÁK M. & GALFFYOVÁ M. 2012: Príručka krúžkovateľa. — Slovenská ornitologická spoločnosť/BirdLife Slovensko, Bratislava.
- PROCHÁZKA P. 2010: Mat oušek B., Schmidt W. 2010: Pôvod a význam vedeckých mien vtákov Prekladový, výkladový a etymologický slovník vedeckých mien vtákov. — Sylvia 46: 216–217.

Bohumil Murin

E-mail: bpmurin@gmail.com

Poznámka redakcie:

Recenzia „Ornitologickej príručky“ vyšla aj v časopise Sylvia (PROCHÁZKA P. 2014: Trnka A. & Grim T. (eds) 2014: Ornitologická příručka. — Sylvia 50: 130–133).